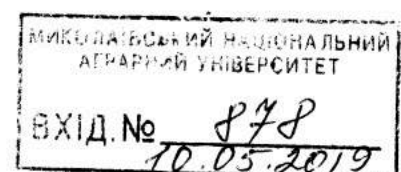

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертаційну роботу
Бабича Миколи Миколайовича
на тему: «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика»,
представлену на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та
управління національним господарством
у спеціалізовану вчену раду Д 38.806.01 у Миколаївському національному
аграрному університеті

1. Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковою тематикою.

Глибинні трансформації світової економіки зумовлюють посилення глобальних проблем викликаних стрімким розвитком світового господарства, посиленням глобалізації та асиметрією економічного розвитку країн, динамізацією конкуренції на міжнародних ринках. Природні ресурси скорочуються за рахунок їх інтенсивного використання, що створює певне негативне навантаження на навколишнє середовище, актуалізується проблема втрати біорізноманіття екосистем, відбуваються глобальні зміни клімату, зростає попит на сільськогосподарську продукцію, внаслідок збільшення чисельності населення. Спільною ознакою всіх глобальних проблем є їх значущість для суспільно-економічного розвитку країн світу, однак першочергового вирішення вимагає проблема забезпечення населення достатньою кількістю продовольчої продукції.

Процеси активного розвитку інтеграційних зв'язків в міжнародному співтоваристві, становлення України як повноправного учасника міжнародних економічних відносин об'єктивно вимагають підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки, забезпечення національної безпеки країни та захисту національних інтересів. Основою формування стабільної економіки будь-якої країни та підвищення добробуту нації є забезпечення продовольчої безпеки держави як провідного елементу національної безпеки. Забезпечення продовольчої безпеки країни визначає загальні тенденції внутрішньої політики держави, соціальної стабільності у суспільстві, вирішення демографічної проблеми та підвищення якості життя

населення. Потужний потенціал української економіки, зокрема, аграрного сектору, низький рівень якості життя населення вимагають проведення відповідних досліджень щодо ефективних механізмів забезпечення продовольчої безпеки та підвищення рівня добробуту нації на сучасному етапі розвитку національної економіки. Вирішенню вказаних проблем присвячена дисертаційна робота Бабича М.М., що підтверджує її актуальність.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Миколаївського національного аграрного університету в рамках тем: «Продовольча безпека України в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0114U007072), де автором розкриті теоретичні засади, методологічні та методичні основи комплексної оцінки продовольчої безпеки в умовах глобалізації, «Організаційно-економічний механізм продовольчого забезпечення на засадах сталого розвитку сільськогосподарського землекористування» (державний реєстраційний номер 0116U008479), в рамках якої автором розроблено концептуальні основи формування стійкої продовольчої системи на засадах розбудови коротких ланцюгів постачання, «Формування ринку сільськогосподарської продукції на засадах стійкого розвитку підприємств аграрного сектору» - автором запропонована система заходів по запобіганню втрат продовольства і харчових відходів (державний реєстраційний номер 0114U007074), що підтверджує науково-теоретичну цінність та значимість виконаного дослідження.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації, їх достовірність. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження сформульовані чітко, логічно, послідовно, є достатньо аргументованими, викладені на належному теоретико-методологічному рівні з використанням сучасних наукових підходів.

Сформовані автором наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються високим рівнем достовірності і обґрунтованості, базуються на сучасній методологічній базі, яку формують фундаментальні положення і

постулати економічної теорії, економіки та управління, прикладні дослідження світового та національного рівня щодо принципів, методів та інструментів забезпечення продовольчої безпеки.

Підхід дисертанта до розробки теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо формування продовольчої безпеки відзначається ґрунтовністю дослідження, що підтверджується опрацюванням значного масиву вітчизняних і зарубіжних літературних джерел.

Достовірність наукових положень та обґрунтованість наведених дисертантом висновків зумовлена обраним науковим апаратом, що базується на використанні різноманітних методів та прийомів дослідження: абстрактно-логічний (формування принципів, теоретичних узагальнень і висновків; обґрунтування методології і методики комплексного дослідження та оцінки продовольчої безпеки); історичний (при дослідженні еволюції формування коротких ланцюгів постачання); монографічний (вивчення передового досвіду з проблем продовольчого забезпечення); системного аналізу (визначення причинно-наслідкових зв'язків проблеми недостатнього продовольчого забезпечення в Україні); термінологічного аналізу і операціоналізації понять (дослідження концептуальних підходів до тлумачення поняття «продовольча безпека», «короткі ланцюги постачання» та визначення сутності категорій); елементарно-теоретичного аналізу і синтезу (встановлення закономірностей розвитку та визначення сучасного стану продовольчої безпеки України на різних рівнях та у світовому вимірі); прямого аналізу та синтезу (систематизація законодавчих ініціатив країн-членів ЄС та України відносно права на харчування); SWOT-аналізу (з метою розроблення стратегій розвитку коротких ланцюгів постачання); моделювання (формування коротких ланцюгів постачання як цілей політики розвитку).

3. Наукова новизна результатів дослідження. Найсуттєвіші наукові результати, отримані особисто здобувачем складають три цілісних блоки, а саме:

Перший, що включає теоретичні засади дослідження продовольчої безпеки:

– теоретичні положення щодо змісту теорії продовольчої безпеки, зокрема: систематизовано наукові підходи до тлумачення поняття «продовольча безпека» як стану системи, як рівня доступу, як механізму забезпечення та за поділом на рівні ієрархії; доведено необхідність поділу продовольчої безпеки за рівнями, як важливої складової її забезпечення, що дозволило сформулювати зміст та сутність продовольчої безпеки різних ієрархічних рівнів та визначити відповідні їм інструменти та механізми досягнення бажаного стану; запропоновано визначення продовольчої безпеки, як соціально-економічного та екологічного стану розвитку, що забезпечує постійний фізичний, економічний та соціальний доступ людей до безпечної та поживної їжі через застосування адекватних механізмів на різних ієрархічних рівнях (С.39-50);

– узагальнення законодавчих ініціатив країн-членів ЄС та України відносно права на харчування та встановлення їх принципових відмінностей (С.73-88);

– наукові основи моніторингу та інформаційного забезпечення процесів формування продовольчої безпеки, що дозволило визначити основні підходи та проблеми їх здійснення на різних ієрархічних рівнях (С.90-103);

– наукові засади формування стійкої продовольчої системи через короткі ланцюги постачання, зокрема: встановлено основні критерії, необхідні для визначення коротких ланцюгів постачання (географічна, соціальна та економічна близькість) (С.66-69), та їх визначальні ознаки (відстань, комунікації, розмір, якість продукції, кількість посередників та рівень компромісу) (С.233); визначено передумови розвитку коротких ланцюгів постачання в Україні через призму особливостей розвитку сільських територій, а також потреб споживачів, виробників та громади (С.234-235); обґрунтовано доцільність розвитку коротких ланцюгів постачання на місцевому рівні, що забезпечує стійкість розвитку сільської території, зокрема сприяє соціальній взаємодії (соціальна стійкість), сільському розвитку та економічному відродженню (економічна стійкість), зменшення споживання енергії та викидів вуглецю (екологічна стійкість) (С.246); систематизовано внутрішні та зовнішні фактори впливу, а також можливості та ризику розвитку коротких ланцюгів постачання (С.252-254);

– обґрунтовано концептуальні основи формування стійкої продовольчої системи країни на засадах розбудови коротких ланцюгів постачання (розроблено рекомендації щодо організації та розвитку коротких ланцюгів постачання на різних ієрархічних рівнях та запропоновано п'ять основних стратегій розвитку коротких ланцюгів постачання) (С. 255-274);

Другий, який містить результати розробки методологічних засад формування продовольчої безпеки, а саме:

– методологічні підходи комплексної оцінки продовольчої безпеки, що охоплюють визначення і систематизацію норм та нормативів, а також критеріїв достатнього та якісного харчування для різних ієрархічних рівнів з урахуванням визначених цілей та завдань (С.117-119);

– система показників продовольчої безпеки, яка відповідає визначеним принципам методичним підходам та передбачає розподіл показників за різними ієрархічними рівнями і дає можливість оцінити рівень виконання завдань ЦСР2 (С.139-146);

– методологічний підхід оцінки соціально-екологічних та економічних наслідків, які виникають в результаті втрат продовольства та харчових відходів на національному та регіональному рівнях, що передбачає встановлення рівня марних втрат ресурсів, аналіз обмеження фізичної доступності продуктів харчування та економічних наслідків втрат продовольства та харчових відходів в Україні (С.302-346);

– методологічний підхід обґрунтування і реалізації державної політики щодо продовольчого забезпечення населення України, в основу якого покладено причинно-наслідкові зв'язки проблеми недостатнього продовольчого забезпечення в Україні: проблеми (пропозиція та споживання)-напрями (дешеві продукти, зростання доходів та пропозиції продуктів)-заходи (заходи структурної політики, спеціальні та локальні заходи) (С. 367-382).

Третій, що включає розроблені автором рекомендації по формуванню стійкої продовольчої системи, а саме:

– глобальні стратегічні ініціативи у сфері продовольчого забезпечення, що характеризуються спрямуванням зусиль на побудову коротких ланцюгів постачання продовольства та зменшення втрат продовольства і харчових відходів (С.69-70);

– закономірності розвитку системи продовольчого забезпечення в країні на різних рівнях та у світовому вимірі (С.222-226);

– експериментальні дослідження оцінки втрат продовольства та харчових відходів в Україні, визначені за методикою ФАО для усіх регіонів України за основними групами продовольства (зерно, картопля, овочі, плоди та фрукти, молоко, м'ясо) на кожному з етапів харчового ланцюга (виробництво, зберігання, переробка і упаковка, доставка та продаж, споживання) (С.278-301);

- організаційно-економічний механізм запобігання втрат продовольства і харчових відходів для кожного етапу харчового ланцюга (виробництво, зберігання, переробка і упаковка, доставка та продаж, споживання), що дозволяє вирішити не лише економічні проблеми продовольчого забезпечення, але й соціальні та екологічні питання (С.346-365).

Вважаємо, що елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

4. Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих працях. За результатами дослідження опубліковано 58 наукових праць, з яких: 1 авторська монографія; 3 колективні монографії; 24 наукових статей (5 статей опубліковані у зарубіжних та міжнародних виданнях); 2 препринти; 28 матеріалів конференцій.

Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, зміст статей дисертанта повною мірою розкривають дослідницьку проблему та висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає встановленим вимогам. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки

здійсненого дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

5. Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що теоретичні та методологічні розробки, висновки та пропозиції дисертаційної роботи Бабича М.М. можуть бути використані на рівні загальнодержавного, регіонального, місцевого та галузевого планування й використання підходів до забезпечення продовольчої безпеки.

Результати дослідження можуть бути використані у освітньому процесі у науково-дослідній роботі з метою поглиблення оцінки продовольчої безпеки.

Основні рекомендації та розробки дисертаційної роботи використано:

- Комітетом з питань аграрної політики та земельних відносин при Верховній Раді України при розробленні пропозицій щодо формування державних програм, планів та проектів нормативно-правових актів по формуванню ефективної державної політики забезпечення продовольчої безпеки (довідка від 07.06.2018 р.);

- Головним управлінням статистики у Миколаївській області у роботі фахівців відповідних відділів розроблені автором методологічні та методичні основи здійснення комплексної оцінки та стану продовольчої безпеки (довідка № 83 від 15.06.2018 р.);

- Миколаївським обласним центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ і організацій під час проведення радниками та експертами Центру лекцій, надання ними консультацій та роз'яснень суб'єктам об'єднаних територіальних громад щодо організації та розвитку коротких ланцюгів постачання суб'єктам КЛП та місцевим органам влади (довідка № 237/01-14/18 від 14.06.2018 р.);

- Миколаївським відділенням Укрдержфонду підтримки фермерських господарств про впровадження у діяльність відділення та подальшого поширення серед її членів пропозицій автора щодо запобігання втрат продовольства та

харчових відходів на етапах виробництва та зберігання продукції (довідка № 109 від 29.05.2018 р.);

- Управлінням агропромислового розвитку Очаківської райдержадміністрації при розробленні та районних інноваційно-інвестиційних програм і прогнозів розвитку галузей агропромислового виробництва (довідка № 13/01- 24/19 від 24.01.2019 р.);

- Управлінням агропромислового розвитку Вознесенської райдержадміністрації при проведенні аналізу тенденцій розвитку регіонального аграрного сектору, здійсненні моніторингу агропродовольчого регіонального ринку, розробленні прогнозу розвитку галузей агропромислового виробництва і сільських територій та створення належних умов для організації виробництва і збуту сільськогосподарської продукції та продовольства (довідка № 7/01-17/19 від 17.01.2019 р.);

Миколаївським національним аграрним університетом у: науковій роботі при розробці тем науково-дослідної роботи МНАУ: «Продовольча безпека України в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0114U007072), де автором розкриті теоретичні основи, методологічні та методичні основи комплексної оцінки продовольчої безпеки в умовах євроінтеграції; «Організаційно-економічний механізм продовольчого забезпечення на засадах сталого розвитку сільськогосподарського землекористування» (державний реєстраційний номер 0116U008479), в рамках якої автором розроблено концептуальні основи формування стійкої продовольчої системи на засадах розбудови коротких ланцюгів постачання; «Формування ринку сільськогосподарської продукції на засадах стійкого розвитку підприємств аграрного сектору» - автором запропонована система заходів по запобіганню втрат продовольства і харчових відходів (державний реєстраційний номер 0114U007074); навчальному процесі на факультеті менеджменту під час розроблення навчальних планів та програм, а також при викладанні лекційних і проведенні практичних занять з дисциплін: «Моніторинг соціально-економічних процесів», «Державне регулювання економіки

та економічна політика», «Державне та регіональне управління» (довідка № 01-18/108 від 29.01.2019 р.).

6. Дискусійні положення та зауваження по дисертації. Оцінюючи позитивно в цілому представлену дисертаційну роботу, звертаємо увагу на наявність в ній окремих положень, які є дискусійними:

1. Достатньо обґрунтованим є висновок «що глобальні стратегічні ініціативи у сфері продовольчого забезпечення характеризуються спрямуванням зусиль на побудову коротких ланцюгів постачання продовольства та зменшення втрат продовольства і харчових відходів» (С. 89). Однак, відповідно до Цілей сталого розвитку 2030 (ЦСР 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства), які здобувач наводить на С. 93-94, вони не обмежуються лише двома визначеними;

2. Автор достатньо комплексно та системно розкрив методологію економічного дослідження системи оцінки продовольчої безпеки щодо наукового обґрунтування моніторингу інформаційного забезпечення оцінки продовольчої безпеки, формування критеріїв та системи індикаторів відповідних рівнів продовольчої безпеки (розділ 2). Разом з тим, принципи інформаційного забезпечення оцінки продовольчої безпеки потребують більшої деталізації та систематизації;

3. В підрозділі 3.4 дисертаційної роботи досить системно досліджені основні індикатори, що характеризують рівень економічної доступності та споживання продуктів харчування в соціально-сімейних групах населення, в тому числі – з використанням кореляційно-регресійного аналізу. Однак, не всі з них включені до авторської системи індикаторів та граничних рівнів продовольчої безпеки (на рівні домогосподарства та індивідуума), хоча мають суттєве теоретичне підґрунтя та перспективи практичного застосування;

4. Зважаючи на авторський аналіз місця України в глобальній продовольчій безпеці (підрозділи 3.2 та 5.1), робота набула б більшої системності в разі

обґрунтування авторських пропозицій щодо національної політики в експорті (імпорті) сільськогосподарської продукції;

5. Зважаючи на визначені можливості та загрози (SWOT-аналіз, С. 266, рис. 4.14) автором запропоновано п'ять основних стратегій розвитку коротких ланцюгів постачання (С. 269, рис. 4.15), проте доцільним було б їх співвіднесення з пріоритетами регіонального або місцевого розвитку на прикладі конкретних регіонів або територій. Це дало б змогу конкретизувати пропозиції та рекомендації щодо їх реалізації у державних, регіональних та місцевих стратегіях та програмах соціально-економічного розвитку;

6. Прогнозування втрат продовольства та харчових відходів в Україні у підрозділі 5.1 дисертаційної роботи доцільно було б провести з горизонтом 5-10 років, тобто на час більш тривалих інвестицій у скорочення втрат продовольства та харчових відходів з визначенням їх обсягом та джерелами залучення відповідно до запропонованих автором рекомендацій;

7. Досить ґрунтовно в дисертаційній роботі висвітлені питання концептуальних основи формування стійкої продовольчої системи країни й програма скорочення втрат продовольства та харчових відходів в Україні, проте дисертація лише б виграла, якщо б автор у розділі 4 і 5 використав не лише статистичні і економіко-математичні методи, а і методи стратегічного аналізу для оцінки експортних конкурентних переваг України в секторальному розрізі, що б дозволило ідентифікувати вітчизняні експортоорієнтовані галузі які, з одного боку, потенційно можуть стати пріоритетними в контексті економічного розвитку світового господарства і вирішення глобальної продовольчої проблеми, а з іншого, збільшити бюджетні надходження;

8. Висновки до окремих аналітичних таблиць (табл. 5.16-5.21) є досить об'ємними, але містять, переважно, констатуючий характер. Бажано було б скоротити констатуючу частину та доповнити їх змістом причинно-наслідкових зв'язків.

Разом із тим висловлені зауваження та дискусійні положення не знижують загальної високої оцінки роботи: її зміст визначається логікою викладення,

обґрунтованістю подання матеріалу та виваженістю висновків. Робота є комплексним дослідженням і відзначається системністю та доказовістю основних положень дисертації.

7. Загальні висновки і оцінка дисертації. Вивчення змісту дисертаційної роботи Бабича Миколи Миколайовича дає змогу зробити наступний висновок. Дисертаційна робота на тему: «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика» є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке характеризується суттєвою науковою новизною і практичною цінністю. Дисертаційна робота за структурою, мовою та стилем викладення відповідає вимогам МОН України. Дисертаційна робота характеризується логічністю структурної побудови, всебічною аргументованістю, що досягнуто завдяки опрацюванню численних джерел наукової літератури та статей вітчизняних і зарубіжних учених; законодавчих актів і нормативно-методичних матеріалів органів законодавчої та виконавчої влади України та країн ЄС; статистичних даних, представлених в офіційних виданнях. Дисертаційна робота викладена українською мовою з дотриманням наукового стилю та логіки дослідження. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих досліджень здобувача. Дисертантом отримані нові науково обґрунтовані важливі теоретичні й практичні результати, які в сукупності сприяють розв'язанню важливої науково-практичної проблеми обґрунтування теоретичних, методичних та прикладних аспектів формування продовольчої безпеки України в умовах глобалізації.

Дисертаційна робота Бабича М.М. відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством в розрізі наступних напрямів дослідження: Економічна безпека національного господарства; Стратегія економічного розвитку (стратегія макроекономічного розвитку окремих макроекономічних процесів: науково-технічний прогрес, інвестиції, інновації тощо), регуляторна політика держави та механізм її реалізації (затвердженого Постановою президії ВАК України від 14.12.2006 №31-06/11).

Вважаємо, що дисертаційна робота Бабича Миколи Миколайовича на тему «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика», представлена на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, відповідає вимогам пунктів пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами і доповненнями), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

професор кафедри міжнародної торгівлі
і маркетингу ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»
доктор економічних наук, професор

О.М. Яценко

Підпис О.М. Яценко засвідчую:

помічник ректора, начальник відділу кадрів
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Б. І. Чиж